

Pintér Judit Nóra

Nosztalgia és otthonosság¹

Hogyan emlékezhetünk nosztalgiával olyan élményeinkre, amelyek rosszak voltak nekünk? Egyáltalán mitől válik egy emlék nosztalgikusá? Emlékezet vagy melankólia inkább a nosztalgia? Vajon ugyanúgy nyitott-e egy nosztalgikus élmény utóélete a tapasztalattal együtt bővülő és módosuló újólagos értelemképződésekre, mint egy hétköznapi emlék? Mennyiben érvényesek a nosztalgiára a tapasztalat törvényei, és mennyiben mutat saját struktúrát? S vajon milyen módon járulnak hozzá identitásunkhoz nosztalgikus emlékeink? Hogy választ kaphassunk ezekre a kérdésekre, megvizsgáljuk a nosztalgiának a tapasztalathoz, az emlékezethez, a melankóliához és a traumához való viszonyát.

A *nosztosz* szó görögül hazatérést jelent, az *algosz* pedig fájdalmat. A *nosztosz* eredetileg *térbeli* hazatérésre vonatkozott, a mai nosztalgia szavunkban azonban érdekes módon a térbeli távolság helyett kizárólagosan az *időbeli* szerepel. Elképzelhető, hogy e jelentéseltolódás azzal a tapasztalattal függ össze, hogy hiába tér valaki haza, az időben nem mehet vissza: a hazatérő soha nem találhatja ugyanazt az otthont, mint amelyet elhagyott, és ez jelenti a valódi fájdalmat – elég, ha csak Odüsszeuszra gondolunk.² Jankélévitch³ szerint a nosztalgia pontosan e szomorú tényre való reakció. Érzékletes példáját adja a térbeliből időbelivé való átalakulásnak két irodalmi hős: Odüsszeusz még hazavágyik, Proust Swannje viszont már az eltűnt idő nyomában jár.⁴

Magát a nosztalgia szót 1688-ban egy svéd orvostanhallgató, Johannes Hofer rakta össze disszertációjában, a külföldön szolgáló katonák *halálos bonvágyáról* írva.⁵ A nosztalgiát a 17–18. században még a képzelet akár életveszélyes agyi zavarának tartották, azonban a 19. században, az orvostudomány

¹ A tanulmány megírását az OTKA 72360. számú kutatási programja támogatta.

² A. Schütz: Der Heimkehrer. In *Gesammelte Schriften*. Bd. 2., Den Haag, Idézi Bernhard Waldenfels: *In den Netzen der Lebenswelt*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2005.

³ Vladimir Jankélévitch: *L'irréversible et la nostalgie*. Flammarion, Paris, 1974.

⁴ James Phillips: Distance, Absence, and Nostalgia. In Don Ihde – Hugh J. Silverman (eds.): *Descriptions*. SUNY P, Albany, 1985, 65.

⁵ Andreea Deciu Ritiovi: *Yesterday's Self: Nostalgia and the Construction of Personal Identity*. Rowman & Littlefield, 2002, 16. A katonák közömbössé váltak, visszautasították az ételt és a vizet, összeomlottak, s akár meg is haltak. Az otthonnal kapcsolatos fantáziák eluralják az elmét, s az ember többé nem képes élvezetét lelni semmiben. A jelenséget az is magyarázhatja, hogy akkoriban még nem volt elterjedt a mai civilizált világra jellemző óriási mobilitás. Lásd továbbá Jean Starobinski: The Idea of Nostalgia. *Diogenes*, 54/1966, 81–103. A fogalom ugyanakkor tartalmazza önmaga (illuzórikus) gyógyírját is, a hazatérés reményét.

fejlődésével jelentős szemantikai változáson esett át, elvesztette fizikai jellegét és generalizálódott a jelentése. A 20. században a fogalom a pszichiátria érdeklődésének a homlokterébe került, és már kizárólagosan pszichés állapotot jelöltek vele, így a fogalom pszichológiailag internalizálódott.⁶ Vagyis gyógyítható betegségből a psziché gyógyíthatatlan állapotává vált.⁷

A nosztalgia egyszerre érzés, hangulat, emlékezet és vágy. Bármiről érezzünk is nosztalgiát, azt mindenképpen átszővi a visszavágyódás, az elvágódás; mondhatnánk németül: a *Fernweh*, a vágy a távolba, a messzeségbe, a „csak innen el” érzése, amely lényegileg *térbeli* elvágódás, és amelynek a magyar nyelvben nincsen megfelelője. A magyarban csupán a szintén térbeli *Heimweh*, a honvágy létezik, amelyet ugyan nem a nosztalgia értelmében használunk, mégis mutat némi rokonságot a nosztalgiával. A nosztalgia a maga *időbeliségében* egyesíti a két fájdalmat (*Fernweh – Heimweh*), a két ellentétes, azonban mégis egy irányba mutató vágyat: *elvágyódni* a messzi múltba, amely *otthonos* volt számunkra. Valamiféle otthonra vágyunk tehát, *hazavágyunk*. Így a nosztalgia szempontjából örökösen távol vagyunk egy mindig eredetibb, autentikusabb, visszahozhatatlan otthontól, amely a tőle elvászto idő miatt felértékelődik.

A nosztalgia mint *ézés* kettős természetű: kellemes, de kicsit fájdalmas, szorító, keserű érzés. Egyszerre tartalmazza a *vágyat* („de jó lenne újra ott lenni”), amelyben egy *élethelyzet*, annak *minősége* jelenik meg, amikor nekem „valamilyen” volt, amikor „valahogyan” éreztem magam a szerelmemmel, a szülői házban vagy az óvodában; ugyanakkor tartalmazza a *tudást* is, hogy lehetetlen visszahozni azt, amire ez a vágy irányul. Ezért a nosztalgia érzését óhatatlanul a visszahozhatatlanság feletti rezignáció kíséri.

A nosztalgiában mint *vágyban* megmutatkozik a vágy sajátos természete: a beteljesedésben a vágy eltűnik ugyan, mégis örökké visszatér, mert a bennünk levő hiány, amelyből táplálkozik, végső soron nem betölthető. A nosztalgiában megbújó vágy fokozottan ilyen: a *múltra* irányul, amely valóban és végérvényesen visszahozhatatlan, nem lehet jelene többé. Ugyanakkor a nosztalgikus vágy a *jövőt* is tartalmazza mint reményt, az újra-életrekeltés reményét. A nosztalgiában egyszerre irányulunk a múltra és a jövőre. Összekötetés alakul ki a jelen pillanata és a múlt helyzete között a vágy, a vágyódás horizontján – azonban ennek az összekötetésnek az értelme, az eredete, az összekötő kapocs mibenléte talán nem feltárható számunkra.

Az is jellemzője a nosztalgiának, hogy mindig *utólag* alakul ki, és *a tudat háta mögött szerveződik*. A múlt egy pontja utólag válik számomra erőközponttá. Miközben átéltem, nem tudtam, nem tudhattam, milyen jelentősége lesz

⁶ Ahogyan hasonló utat járt be a *trauma* fogalma is.

⁷ George Rosen: Nostalgia: A "Forgotten" Psychological Disorder. *Clio Medica*, 10.1/1975, 28–51.

számomra, hogy nosztalgiával fogok rá visszagondolni. A tudatot is teljességgel meglepi a nosztalgia, amikor egyszer csak uralhatatlanul „rátör”.

Ennyiben a nosztalgia és a *trauma* működése között párhuzam vonható. Mindkét esetben fogva tart valamilyen múltbéli esemény, anélkül hogy tudnám, miért. Állandóan visszajárok az élményhez. Érintve vagyok, de nem vagyok *befolyással* erre az érintettségre, miközben erősen érzem a jelenlétét. A múltbéli esemény és a jelen pillanata a trauma és a nosztalgia esetében egyaránt – az őket elválasztó időtávolság ellenére – össze van huzalozva egymással. Elkerülhetetlenül egyes szám első személyben fogalmazva: *én vagyok összekötve* szagokon, képeken, tárgyakon, álmokon, vágyakon vagy kényszereken keresztül *a múltammal* – *azonban mégsem egyértelmű, hogy az identitásom kontinuitását megteremtik-e ezek az összeköttetések.* A traumapsziché számára biztosan nem identikus a traumatikus élmény. A trauma elsajátíthatatlan, integrálhatatlan; a traumatikus történések emlékét idegennek érzem. Ugyanakkor a nosztalgikus élmény esetében szintén felvetődik a kérdés, hogy milyen módon *része* narratív identitásomnak, illetve hogy *tapasztalatként birtoklom-e.* Lehet-e azonosulni valami olyannal, magamé-
nak tudhatok-e valami olyasmit, ami után ennyire sóvárgok? Hiszen éppen az a fájdalmas benne, hogy nem visszahozható, hogy nem élhetem újra át, hogy nem *ismételhetem meg* (csupán gondolatban, ahogy a traumát és minden emléket). Végül is „enyém” az élmény, vagy nem az? A nosztalgiában ugyanis nem elég-
szem meg azzal, hogy *a múltam részeként* az enyémnek tudom, ennél többre vágyom: *visszaállítani* ezt a múltat. Ha valóban identitásom része, akkor miért vágyódom mégis utána, miért nem elég nekem emlékként?

Egy lehetséges magyarázat lehet, hogy nem „dolgoztam fel”, hogy ez a valami már elmúlt. Ezért még nem voltam képes *elengedni* – azaz a pszichoanalízis nyelvén szólva voltaképp tudattalanul *gyászolok*. Ez tehát azt jelenti, hogy anélkül léptem túl egy történésen, hogy sikeresen elgyászoltam volna, anélkül, hogy átmentem volna a gyász munka fázisain, egészen az elengedésig, ezért a dologhoz való viszonyom elfojtás alá kerül, és fixálódok az emléknél. Ez az állapot át is vezet a nosztalgia következő minőségéhez.

A nosztalgia mint *hangulat*, hasonlóan a szorongáshoz, állapot, vagyis nem szükséges, hogy legyen tárgya; csak éppen nosztalgikus hangulatba kerültem, valamilyen régi hangulat felrémlt bennem, a jelen egy helyzetében valami ismerőset, múltbéli, otthonosat találtam, amely elrepített a jelenből. Ekkor hirtelen a jelen egésze átszíneződik, az ember eltávolodik attól, ami épp körülveszi, szélsőséges formájában a *melankolikus*hoz hasonlóan (aki freudi értelemben a *gyászoló*, akármi legyen is az, amit gyászol).⁸ A melankóliában a

⁸ A melankolikus önmagában akarja megölni a tárgyat, amit gyűlöl. Öngyűlölete mögött valójában ez van: egy rossz „élmény”, egy „rossz” vagy elvesztett „másik”, amit vagy akit ki akar irtani, de az össze van szövődve identitásával. Lásd Sigmund Freud: *Művei* VI. *Ösztönök és ösztönszörök. Metapszichológiai írások.* Cserépfalvi, Budapest, 1997.

jelen kiüresedik, és én beleszáradhatok, belesüppedhetek a nosztalgikus múltba, amely ezzel párhuzamosan elhomályosítja a jövőt is. A nosztalgia tehát kimondottan regresszív irányba is elvihet.⁹ A melankolikus az elképzelt múltat az emlékezeten és a vágyakon keresztül idealizálja: közvetlenséget, jelenlétet, autenticitást kölcsönöz neki,¹⁰ mivel nem tudta elfogadni elmúlását, életben tartja a gyászolt tárgyat.

Látható, hogy sokféle nosztalgia van. Ezért érdemes a különféle nosztalgikus állapotokat egy *spektrumon* szétterülve elképzelni. A folytonos spektrum egyik vége a magához láncoló melankólia, a másik pedig egy „tisztán” kellemes, szép emlék, amely néha eszembe jutva örömmel tölt el. A pozicionálás egyik kritériuma lehetne, hogy a nosztalgikus emlékek milyen hatása van a jelenemre és a jövőmre. Kiüresíti-e, elvon-e tőle, avagy nyitott az új tapasztalatok visszaható átalakító ereje számára? Ritiovi¹¹ megkülönböztet *erősítő* és *reflektív* nosztalgiát. Az előbbi a Ricoeur-i értelemben felfogott ipszeitás szolgálatában áll, az utóbbi viszont az elmúlás tudatával való folytonos két helyen élés, a múltra kerülő hangsúlyal.¹²

A nosztalgiában tehát a múltra irányuló vágy fejeződik ki, s a múlt egy helyének, szagának, egy arra emlékeztető tárgynak még azokban az esetekben is *hívó ereje* van, amelyekben ez a múlt nem volt igazán kellemes akkori önmagunk számára. Sőt, ha iszonyatos volt, akkor is lehet a nosztalgia az az érzés, amellyel emlékezetünkben kapcsolódunk hozzá, mert a nosztalgia *nem a kellemességgel* áll a legszorosabb kapcsolatban, hanem *az otthonossággal*. Azonban nem a külső helyzet volt önmagában otthonos (bár ilyesmiről aligha lehet szó), hanem utólag a nosztalgiában az a *lélekállapot*, amiben akkor voltunk, idéződik fel bennünk újra, s kelti az otthonosság érzését. Tehát saját elmúlt

⁹ Fredric Jameson: *Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism*. Duke UP, Durham, NC, 1991, 156. A nosztalgia tehát *konzervatív*, visszaállító természetű. Emiatt például a feminiszták nem szeretik, illetve azért sem, mivel a *nosztalgia-narratívák* egészen a Bibliától kezdve férfítörténetek, amelyekben a nőnek, mint például Pénélopénak, csupán annyi a dolga, hogy otthon várja Odüsszeust, akit a világot járva honvágy hajt. Lásd Teresa Maria Brown: *Rewriting the Nostalgic Story: Woman, Desire, Narrative*. PhD dissertation, University of Florida, 1989.

¹⁰ Susan Stewart: *Longing: Narrative of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection*. The Johns Hopkins UP, Baltimore, 1984, 23.

¹¹ Ritiovi: i. m. 104–119.

¹² A nosztalgia-spektrumon elhelyezhető a *ressentiment is* – amit a magyar *neheztelés* szó nem fed le teljesen. Amikor *ressentiment*-t érzek, valójában *kérdőjelem* múltam sérelmein, ragaszkodom a megaláztatásom emlékéhez, dédelgetem, táplálom, mint egy mérgező virágot. Ekkor is oda vagyok köve múltam egy emlékéhez, azonban ebben az esetben egyértelműbben az én döntésemről van szó, mint a traumatizáció vagy a nosztalgia esetében, amikor sokkal inkább megfejthetetlen és uralhatatlan a múlt „hívó” potenciálja. Fontos nekem a sérelmem, szükségem van rá, valamilyen módon építi az identitásomat, hozzátartozik ahhoz, aki én vagyok; és nem is akarom elengedni.

lelkiállapotunkra vagy léthelyzetünkre találunk rá a nosztalgiában, s az lesz ismerős, ezzel együtt pedig felidéződik a helyzet is, amelyben akkor voltunk. Talán ezért nem tudhatjuk előre, mi vált majd ki belőlünk nosztalgiát, mert nem a helyzet a döntő, hanem az, amit az átélőből kivált. Ezt a hangulatot őrzi meg valahogyan a lélek és a test emlékezete. A testé is, mert mindannyian jól tudjuk, hogy milyen gyakran keltik fel például szagok a nosztalgiát.

A személyes élettörténet szempontjából tehát megvizsgálhatjuk *emlékeze-tünkben* a múltat az *otthonosság* horizontján. Felvetődik a kérdés, hogy otthonos-e az embernek saját múltja. Otthon érzi-e magát benne? Egyáltalán, mitől válik otthonossá egy múlt, már ha otthonos egyáltalán?

Mit jelent először is otthon lenni? Amiben otthon vagyunk, az az életünk közegét, feltételét képezi. Az otthonosság általában jellemzi azt a medret, amelyet emlékeink kockáznak ki, és amelybe a tudat ágyazódik. Pszichés otthonunk, az emlékezetünk az a közeg, amely össze- és fenntartja életünket. Lévinasnál olvashatjuk, hogy „*az ember nem csupán megéli a fájdalmát vagy az örömet, hanem a fájdalmaiból és az örömeiből él*”,¹³ a Vanból táplálkozik. Bármilyen helyzet és érzés, akár a fájdalom is otthonommá válhat, otthonommá, amiből és amiben élek.

Ismerős-e az érzés, hogy vannak olyan emlékeink, amelyek gyötrődést jelentenek, mégis örökké visszatérünk hozzájuk, és az érzés, amely a nálukvaló-létünket kíséri: mintha hazatalálnánk? Ez utóbbi esetben joggal vetődik fel a kérdés, hogy *önkéntes-e* a lakó *hazatalálása* ezekhez az emlékekhez. El tudjuk-e képzelni, hogy ezeket a helyeket az emlékezetünkben nem tudjuk belakni, idegennek érezzük magunkat bennük, mégis otthonainkká lesznek, a lévinas-i értelemben belőlük élünk, belőlük táplálkozunk mint életünk *negatív feltételéből, de mégis létfeltételéből*? Biztosak lehetünk-e ennek alapján abban, hogy az otthonosság az idegenség ellentéte és kizárója?¹⁴ Meghatározza-e egy emlék otthonosságát, hogy *szívesen* időzünk-e nála? Vagy elég, ha csak *időzünk* nála (akár kényszeresen is)?

Ez a verzió a *trauma* világa, hiszen a traumához újra és újra, kényszeresen visszatér a túlélő, mondhatni lecövekel az élmény mellett, mintegy *hazajár* gyilkos emléke világába. Már biztosan ismerős neki a hely, ahol történt, a mellékes

¹³ Emmanuel Lévinas: *Nyelv és közelség*. Tanulmány–Jelenkor, Pécs, 1997, 87.

¹⁴ Az otthonosság és az idegenség kettőssége megidézi a freudi kísértetiést, az „*unheimlich*”-ot. Freud az *unheimlich* szóban az otthonosság és az idegenség összjátására hívja fel a figyelmünket. Az *unheimlich* fogalom jelentésárnyalatai igen összetettek, és az érzés többféle helyzetben is előállhat. Egyrészt amikor a képzelet hatalmai a külvilágban önálló életet kezdenek élni, ez azt jelenti, hogy a külvilág tárgyai fokozottan projekciós felületté válnak, és már nem vagyunk képesek elkülöníteni vágyainkat vagy félelmeinket a valóságtól: ez a nosztalgia valóságteremtő potenciálja. Azonban az *unheimlich* alapvetően szembe is mehet a nosztalgiával, mert míg a nosztalgia az idegenben fedez fel ismerőst, sajátot azáltal, hogy az valami sajátira emlékezteti, addig az *unheimlich* érzését az kelti fel, hogy valami, amit addig ismerősnek, megszokottnak hittünk, hirtelen új színben, idegenként mutatkozik meg.

mozzanatokat is már ezerszer át- és átrágtá, a történést óta a traumában él, mégsem tudta a helyére tenni. Ez a *rossz otthon*, amely megfojtja lakóját. Ha máshonnan nem, a koncentrációs tábor óta biztosan tudjuk, hogy bármilyen hely, legyen az mégoly iszonyú, otthonunkká válhat, mint az egyetlen lehetséges minket körülvevő valóság, a Van: akármilyen is, megismerjük, kiismerjük, kiigazodunk törvényeiben, ráhangolódunk, és szépen lassan megszokottá, természetessé, világunkká, otthonunkká válik. Erről szól Kertész Imre *Sorstalanság* című regénye. A KZ önmagában nem otthonos, de számomra azzá tud válni, ahogyan például Sziszüphosznak is a kőtenger, amit gyötrelméül kell viselnie.¹⁵

Végül a nosztalgia az *emlékezethez* kapcsolódik. Egy emlékre gondolunk nosztalgikusan. Ez történhet oly módon is, hogy valami, egy „hívószó” emlékeztet, kiváltja a nosztalgiát, azonban legtöbbször pusztán *asszociálunk*, amit nem kísérnek nosztalgikus érzések. Felvetődik a kérdés: min múlik az, hogy mi emlékeztet, és mi idéz elő nosztalgiát?

Továbbá nem feltétlenül a saját emlékünkre emlékezünk. A nosztalgia felébredhet olyan dolog iránt is, amelyben soha nem volt részünk, amelyet *soha nem éltünk át*. Ilyenek a politikai nosztalgiák, vagy a nemzeti, illetve a kollektív nosztalgiák: milyen jó lenne a századfordulón élni, vagy az ókori napfényes Görögországban. Ez a nosztalgia viszont talán csupán modifikációja valami olyannak, amit valóban átéltem, tehát van múltbeli, tapasztalati „sajátélmény” alapja.

Mindebből az következik, hogy a nosztalgia alapvetően *konstruált* valami, hiszen maga az emlékezet is rekonstruktív, újraképező. Megkonstruálok, feltöltök, áttelekesítek valamit, amit soha nem ismertem igazán. Személyessé teszek valamit, amiben soha nem volt részem. Ekkor a nosztalgiában olyan múlt fejeződik ki, amely soha nem volt jelen. Waldenfels szerint¹⁶ maga az otthon fogalma utal vissza egy olyan *Vorvergangenbeitra*, amely valóban soha nem volt jelen, amit azzal magyarázhatunk, hogy a gyermekkorunk ősjelenei ugyan meghatározzák életünket, azonban el vagyunk tőlük vágva; továbbá azzal, hogy nem létezik tisztán természetes otthon, hiszen az otthon fogalma már mindig is megkreált, átalakított, feldolgozott, lefordított.

Ez a konstruált jelleg megjelenik az álmokban is, amikor egy régi szerelmünkről vagy valami elmúltról álmodunk, és minden olyan szép és édes, azonban felébredve csóváljuk a fejünket: ez a valóságban egyáltalán nem ilyen volt! Ugyanígy nosztalgiával tudunk emlékezni egy régi kapcsolatunkra is, miközben ha jobban belegondolunk a részletekbe, rájövünk, hogy az csöppet sem volt olyan fényes.

¹⁵ Lehetséges, hogy ezzel is magyarázható, hogy a nosztalgia átadhatatlan, megoszthatatlan magányos érzés, csak rólam szól, a nosztalgiám én vagyok, ahogyan arra a kérdésre sem lehet válaszolni, hogy „ki vagyok én?”.

¹⁶ Waldenfels: i. m. 200–201.

A nosztalgia tehát konstrukció is. Olyan képet, értelmet konstruálunk, amely talán soha nem létezett, csupán mindig erre a képre, erre a „lényegre” vágytunk; arra, hogy olyan legyen, ahogyan álmodunkban megjelenik. Talán a nosztalgikus álomban egy olyan *ideálkép* kap formát, amely például egy elmúlt szerelem születése idején képződött. Valójában nem is képről, hanem *jelentésről* van szó, arról, hogy mit *képvisel* számomra a dolog. Ezért is olyan nehéz, ha elhagynak minket, mert a képtől, amit magunkban dédelgettünk a másiktól, nem könnyű szabadulni.

Ennek alapján az a következtetés adódik, hogy a nosztalgiában makacsabban rögzül a dolog számomra való jelentése, mint egy nem-nosztalgikus emlék esetében. A nosztalgia átmeneti zárványnak tűnik, amely időlegesen feltartóztatja az értelemképződést, ahogyan a pszichológiai „*korai zárás*”¹⁷ esetében. A korai zárás jelensége tágran értelmezve abban áll, hogy hirtelen zárul le és rögzül egy bármilyen dologhoz való viszonyom, anélkül hogy érdemi feldolgozás történe, akárcsak az elfojtás alá került gyász esetében. Számomra is észrevétlenül bezárul az út a további értelmezések felé, ráadásul nem is *észlelem* a zárást, a jelentés megszilárdulását, hanem utóbb egyszerűen már egy kész jelentés kerül elő a dolog kapcsán.¹⁸

Kérdés, hogy egy emlék mennyiben (a) tapasztalat hordozója is. Az élmények folytonos áramlása közepette újra- és újraíródnak a régi tapasztalatok–emlékek jelentései. Azonban a nosztalgikus viszonyulást mintha fel kellene törni az új értelemalakulások számára, vagy egyáltalán az értelmezés számára. A feltörés a *reflexió* (annak tudatosulása, hogy „hisz ez nem is ilyen volt”), amely újra beindíthatja az értelmezést, az újrendezést. Így amikor újra nosztalgiával fogunk visszagondolni, az már nem biztos, hogy ugyanolyan lesz. Sőt, nem is biztos, hogy egyáltalán nosztalgikus lesz.

A tapasztalattal szemben tehát a nosztalgia olyan, mint egy nem vagy nem könnyen újraírható CD: van valami bevésődés-jellege. Egy ideális jelentést hordoz, amit nevezhetünk akár a *das Ding*nek is, s e számomra való jelentése szerint viszonyulok hozzá. *A vágykép tehát valójában egy belső értelem.* Annyiban kép, amennyiben a lacani *das Ding*, a vágyunk tárgya kép is, azonban fontosabb, hogy *mit* testesít meg, *mit* képvisel. A *das Ding* Freudnál eredetileg általánosságban a tudattalanban lévő tárgyrepresentációkat jelölte, minden olyan személyes szempontból döntő személyt vagy dolgot, amely személyes indulatok és élmények alapján nyeri el fontosságát és létét.

¹⁷ Marcia a serdülőkorban négy lehetséges identitásszintet különböztet meg: az identitás elérése, korai zárás, moratórium, identitásdiffúzió. Lásd J. E. Marcia: Development and validation of ego-identity statuses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3/1980, 551–558.

¹⁸ Ezt a megállapítást a tapasztalat általános szerveződése, illetve az értelemképződés tekintetében is érdemes fontolóra venni. Lásd Tengelyi László: *Tapasztalat és kifejezés.* Atlantisz, Budapest, 2007, 20–27.

A vágy szoros kapcsolatban van a fantáziával, erre utal a *vágyfantázia* freudi terminusa. A *das Dinget* ez a vágyfantázia látja el kitüntetett fontossággal, tehát rólam szól, arról a jelentésről, amit én adtam neki. Freud hangsúlyozza, hogy a fantáziában és az álmokban nem egy kép van, hanem egy jelenet, amelynek a szubjektum is a része, ily módon lehetséges a szerepek és a funkciók felcserélése. És abban a mértékben, ahogy a vágy beleszövődik a fantáziába, úgy kaphatnak egyre nagyobb teret az „én” elhárító folyamatai (ellentétbe való átfordulás, tagadás, projekció stb.), tehát úgy kap egyre nagyobb teret a *valóság korrekciója* – és ha az ember a *múltról* fantáziál, akkor azt át is alakíthatja.

Amennyiben a nosztalgiát eszerint értelmezzük, akkor az a *múlt utópiája*-ként jelenik meg. Ahogyan az utópia, úgy a nosztalgia is elutasítja a jelent. A fantázián és az álmon kívül a nosztalgia is lehetőséget kínál arra, hogy valóságként éljem meg vágyaimat, azonban ez mégis a legirrealisabb mind közül, hiszen nem a jövőt, hanem a múltamat kreálok meg. A nosztalgia tehát megjelenhet visszaható utópiaként is, mint „a szimbolikus máshol, másik hely”, amely újrakreál és fenntart egy örök visszahozhatatlan jelent, amelybe belesüllyedhetek. Ekkor hátrafelé fantáziálok, és egy, a jelenemmel felcserélhető utópiaként élem meg a múltamat. Ez azonban a nosztalgia pesszimista olvasata.

A lényegi kérdés a nosztalgia kapcsolata a tapasztalattal és az identitással. A nosztalgiában különös módon tapasztalom meg a múltamat: egyrészt otthonra lelek benne, másrészt fájdalommal tölt el a hiánya – otthon a hiányban. Ez az otthonos, de fájdalmas, szorító érzés valószínűleg nem csupán a múlt visszahozhatatlanságának szól. Hiszen ha részem az élmény, ha identitásom része és helye van bennem, akkor miért olyan kínzó a rá való vágy? Felvetődik a kérdés, hogy az egyszer már megszerzett tapasztalataim után sóvárogatok-e a nosztalgia sóvárgásával. Úgy tűnik, mintha a nosztalgikus emlék státusza más lenne, mint egy „csupán” vagy már tapasztalatot hordozó emléké. Elképzelhető, hogy a nosztalgikus emlék valahogyan inkább *élményszerű*, akárcsak a trauma, és kevésbé szilárdult meg, kevésbé vált tudásszerű, lecsapódott tapasztalattá. Egy lehetséges magyarázat lehet, hogy nem gyászoltam el az elmúlását, és ezzel visszakanyarodunk a visszahozhatatlanság feletti gyász érzéséhez. A nosztalgia mégis természetes reakció, „a hétköznapi élet vágyódása”. Minden kis és nagy elmúlást még regisztrálni sem tudunk, nem-hogy elgyászolni. Ilyen az élet, ez az idő múlása, a nosztalgia marad meg nekünk, marad velünk. A nosztalgiában maradnak meg nekünk élőnek a dolgok. Ilyen félig élőnek, félig halottnak.